

**BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARI FAOLLIGINI OSHIRISHDA
QO'LLANILADIGAN INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR****Qarshiyeva Go'zal Alimardonovna***Qashqadaryo viloyati PMM Maktabgacha,
boshlang'ich va maxsus fan kafedrasi o'qituvchisi*

Annotatsiya. *O'qitishning interfaol usulubiyotlari bilish va kommunikativ faoliyatni tashkil etishning maxsunis shakli bo'lib, unda ta'lim oluvchilar bilish jarayoniga jalb qilingan bo'ladilar, ular biladigan va o'ylayotgan narsalarni tushunish va fikrlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilari faolligini oshirishda qo'llaniladigan innovatsion texnologiyalar haqida ma'lumotlar bayon etilgan.*

Kalit so'zlar. *Pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, dars samaradorligi, interfaol darslar, innovatsiya, pedagogic faoliyat, metodika.*

Pedagogik texnologiyalarning rivojlanishi va ularning o'quv-tarbiya jarayoniga kirib kelishi, shuningdek, axborot texnologiyalarining tez almashinuvi va takomillashuvi jarayonida har bir inson uchun o'z kasbiy tayyorgarligini, mahoratini kuchaytirish imkoniyati yaratiladi. Ta'lim-tarbiya jarayoniga interfaol metodlarni tadbiq etish kadrlar tayyorlashga yo'naltirilgan umumiy jarayon mazmunining sifat jihatdan o'zgarishni ta'minlaydi.

Hozirgi kunda o'qitishda interfaol metodlardan foydalanish, uning mazmun mohiyatini bilish, uni ta'lim jarayoniga tadbiq qilish va metodikasini yaratish juda muhimdir. Shuning uchun ham boshlang'ich ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik faoliyatni amalga oshirish metodikasini yaratish muhim hisoblanadi. Pedagogik kadrlarni innovatsion pedagogik faoliyatga tayyorlashda ularning metodik tayyorgarligini shakll antirish jarayoniga innovatsion texnologiyalarni joriy etish mazkur jarayonning samaradorligini orttirishga zamin tayyorlaydi.

Shu sababli innovatsion texnologiyalar sharoitida boshlang'ich ta'lim fanlaridan dars samaradorligini oshirishda innovatsion usullardan foydalanish o'qituvchining metodik tayyorgarligini tarkibiy qismlariga muayyan o'zgartirishlar kiritish, uning mazmunini yangilash va dars samaradorligini oshirishda innovatsion usullardan foydalanish yo'llarini ishlab chiqish lozim.

Innovatsiya inglizcha so'zdan olingan bo'lib yangilik kiritish, yangilik degan ma'nolarni bildiradi. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o'qituvchi

va o‘quvchi faoliyatiga yangilik, o‘zgarishlar kiritish bo‘lib, uni amalga oshirishda asosan interfaol usullaridan foydalanadi. Interfaol- bu o‘zaro, harakat qilmoq yoki kim bilandir suhbat, muloqot tartibida bo‘lishni anglatadi⁴⁴.

Interfaol darslarda o‘qituvchining o‘rni qisman o‘quvchilarning faoliyatini dars maqsadlariga erishishga yo‘naltirishga olib keladi. Bu uslublarning o‘ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va o‘quvchilarning birgalikda faoliyat ko‘rsatishi orqali amalga oshiriladi.

Bundan pedagogik hamkorlik jarayoni o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, ularga o‘quvchining dars davomida befarq bo‘lmaslikka, mustaqil fikrlash, ijod qilish va izlanishga majbur etilishi, o‘quvchilarning o‘quv jarayonida fanga bo‘lgan qiziqishlarini domiyligini ta‘minlanishi, o‘quvchilarning fanga bo‘lgan qiziqishlarini mustaqil ravishda har bir masalaga ijodiy yondashgan holda kuchaytirilishi, pedagogik va o‘quvchilarning hamkorlikdagi faoliyatini doimiy ravishda tashkil etishlari kiradi. “O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi”da ko‘rsatilishicha, innovatsiya quyidagicha mazmun va tushunchalarga ega: “Innovatsiya (ingl. “innovationas” – kiritilgan yangilik, ixtiro) – 1) texnika va texnologiya avlodlarini almashtirishni ta‘minlash uchun iqtisodiyotga sarflangan mablag‘lar; 2) ilmiy-texnika yutuqlari va ilg‘or tajribalarga asoslangan texnika, texnologiya, boshqarish va mehnatni tashkil etish kabi sohalaridagi yangiliklar, shuningdek, ularning turli sohalar va faoliyat doiralari qo‘llanishi”.

Innovatsion ta‘lim (ingl. “innovation” – yangilik kiritish, ixtiro) – ta‘lim oluvchida yangi g‘oya, me‘yor, qoidalarni yaratish, o‘zga shaxslar tomonidan yaratilgan ilg‘or g‘oyalar, me‘yor, qoidalarni tabiiy qabul qilishga oid sifatlar, malakalarni shakllantirish imkoniyatini yaratadigan ta‘lim.

Ta‘lim innovatsiyalari – ta‘lim sohasi yoki o‘quv jarayonida mavjud muammoni yangicha yondoshuv asosida yechish maqsadida qo‘llanilib, avvalgidan ancha samarali natijani kafolatlay oladigan shakl, metod va texnologiyalar.

Hozirgi ta‘lim jarayonida o‘qitishning zamonaviy metodlari keng qo‘llanilmoqda. O‘qitishning zamonaviy metodlarini qo‘llash jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Ta‘lim metodlarini tanlashda har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq sanaladi. Ana‘naviy dars shaklini saqlab qolgan holda, unga turli-tuman ta‘lim oluvchilar faoliyatini faollashtiradigan metodlar bilan boyitish ta‘lim oluvchilarning o‘zlashtirish darajasining ko‘tarilishiga olib keladi. Buning uchun dars jarayonini oqilona tashkil etilishi, o‘qituvchi tomonidan o‘quvchilarning qiziqishini orttirib,

⁴⁴ R.Ishmuhammedov, M.Yo‘ldoshev. Ta‘lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar (Ta‘lim tizimi hodimlari metodistlar, o‘qituvchilar, tarbiyachi va murabbiylar uchun o‘quv qo‘llanma) – T: 2013.

ularning ta’lim jarayonida faolligi muttasil rag’batlantirilib turilishi, o’quv materialini kichik-kichik bo’laklarga bo’lib ularning mazmunini ochishda aqliy hujum, kichik guruhlarda ishlash, bahs-munozara, muammoli vaziyat, yo’naltiruvchi matn, loyiha, rolli o’yinlar kabi metodlarni qo’llash va o’quvchilarni amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash talab etiladi. Bu metodlarni interfaol metodlar deb atashadi.

Interfaol metodlar deganda- o’quvchilarni faollashiruvchi va mustaqil fikrga undovchi, ta’lim jarayonining markazida ta’lim oluvchi bo’lgan metodlar tushuniladi. Bu metodlar qo’llanilganda o’qituvchi o’quvchilarni faol ishtirok etishga chorlaydi. O’quvchi butun jarayon davomida ishtirok etadi. Ta’lim oluvchi markazda bo’lgan yondashuvning foydali jihatlari quyidagilarda namoyon bo’ladi:

- ta’lim samarasi yuqoriroq bo’lgan o’qish-o’rganish;
- ta’lim oluvchining yuqori darajada rag’batlantirilishi;
- ilgari orttirilgan bilimning ham e’tiborga olinishi;
- o’qish shiddatini ta’lim oluvchining ehtiyojiga muvofiqlashtirilishi;
- o’quvchining tashabbuskorligi va mas’uliyatining qo’llab-quvvatlanishi;
- amalda bajarish orqali o’rganilishi;
- ikki taraflama fikr-mulohazalarga sharoit yaratilishi.

Ta’lim jarayonini innovatsion metodlardan foydalanib tashkil etish uchun avvalo darsning rejasi va loyihasi aniq ishlab chiqilishi zarur.

(Interaktiv so’zi inglizcha – interaktion, ya’ni, inter – aro, o’zaro, act – harakat ma’nosini anglatadi.) Interaktiv usullar – bu o’zaro harakat, ya’ni hamkorlik asosida o’qitish demakdir. Interaktiv usullarning 4 asosiy turi mavjud. Bular:

- kognitiv usullar;
- o’yinlar, eksperimental faoliyat;
- ishbilarmonlik o’yinlari, modellashtirish;
- amaliyot orqali o’qitish, bevosita faoliyat.

Interaktiv mashg’ulot jarayonining asosiy bosqichlari

1. Salomlashish (o’qituvchi va o’quvchilar).

2. Kirish so’zi – o’qituvchi o’quvchilarni ta’limning interaktiv metodikasi, mashg’ulot mavzusi, shakli va maqsadlari bilan tanishtiradi. Kirish so’zi aniq va qisqa bo’lishi kerak.

3. Qoidalarni ishlab chiqish – guruhning samarali ishlashi uchun qoidalarni belgilash yuzasidan o’quvchilarning takliflar bildirishi so’raladi. Shu takliflar asosida ular tomonidan qoidalar ishlab chiqilib, qabul qilinadi. Bu qoidalarga rioya qilinish nazoratini faqat o’qituvchi emas, o’quvchilar ham olib borishlari ko’zda tutiladi.

4. Tanishuv (muzyorar) – o’quvchilarning darsda o’zaro erkin va faol muloqotlarini ta’minlash maqsadida har turli harakatli mashqlarni tashkil qilish orqali o’tkaziladi. Bu

mashqlarni ishtirokchilar orasidagi notanishlik, tortinchoqlik va shu kabi holatlarni bartaraf qilib, o‘zaro iliq munosabatlarni hosil qilishga yo‘naltirilgani uchun muzyorar deb nomlanadi. (buda o‘quvchilar bir-birining eng yaxshi sifatlariga baho berishlari, yoki yonidagi o‘rtog‘ini jamoaga tanishtirisi kabi ish turlaridan foydalaniladi).

5. Kutiladigan natijalar – har bir o‘quvchi mashg‘ulotlar yakunida nimalarni o‘rgangani, qanday ishlarni bajara oladigan bo‘ligani haqida ma‘lumot berishi lozim. Bunda o‘quvchilarning shaxsiy ehtiyojlaari asosida og‘zaki yoki yozma ravishda bildirgan fikrlari ham inobatga olinadi.

6. Kichik guruhlariga ajratish – mashg‘ulot maqsadiga muvofiq ravishda o‘quvchilarni bir nechta kichik guruhlariga ajratiladi. Kichik guruhlariga birinchi marta ajratishda o‘quvchilar o‘z xohishlariga ko‘ra guruhlariga ajralishlari mumkin. Keyingi gallarda tasodifiy kichik guruhlariga ajratish qo‘llaniladi.

7. Kichik guruhlar ishini tashkil qilish – har bir kichik guruhga aniq vazifa, zarur materiallar, vositalar taqdim qilinadi, vazifani bajarish, natijani ma‘lum qilish tartibi va ajratilgan vaqt belgilanadi.

8. Taqdimotlar – kichik guruhlar o‘zlariga berilgan vazifalarni bajargandan keyin, olingan natijalarni ular belgilagan vakil tomonidan barcha guruhlar a‘zolari oldida taqdimot qilishdan iborat. Bunday taqdimot yakka tartibda berilgan vazifani bajargan biror o‘quvchi tomonidan ham amalga oshirilishi mumkin.

9. Kichik ma‘ruzalar – interaktiv mashg‘ulot mavzusi bo‘yicha o‘quvchilarga nazariy ma‘lumotlarni yetkazish maqsadida o‘qituvchi, ma‘ruzachi yoki o‘quvchi tomonidan o‘tkaziladi.

10. Muhokamalar o‘tkazish – dars mavzusiga doir masalalar yuzasidan hamkorlikda fikr yuritish va xulosalar chiqarishga yo‘naltirilgan interaktiv mashqlardan iborat.

11. Xulosalar va vazifalarni belgilash – mashg‘ulot davomidagi xulosalarni jamlash va umumlashtirish hamda o‘quvchilar uchun navbatdagi vazifalarni belgilab berishdan iborat.

12. Mashg‘ulotni yakunlash – mashg‘ulotdan qoniqqanlik darajasini har bir o‘quvchi tomonidan baholashni har turli interaktiv shakllarda tashkil etiladi. Bu baholash natijalarini keyingi mashg‘ulotlarni tashkil etishda hisobga olib boriladi.

Interaktiv mashg‘ulotning asosiy shakllari: katta doira, charxpalak, akvarium, kichik guruhlarda (juftlikda) ishlash va boshqalar.

Interaktiv mashg‘ulotning asosiy usullari: interaktiv seminar, trening, ma‘ruza, aqliy hujum, ishchanlik o‘yini, rolli o‘yin, muhokama, bahs, munozara, tanqidiy fikrlash, skarabey, bumerang, zigzag yoki arra, press, interv‘yu, zanjir, sinkveyn, pinbord, insert, suratli diktant, chigilyozdi, muzyorarlar, fidbek va boshqalar.

Shu bilan birga ta’kidlash zarurki, interaktiv mashg’ulotlarda shakl va usullar birgalikda mavjud bo‘lib, ularni shartli ravishdagina ajratish mumkin.

Interaktiv mashg’ulotlar aniq rejalashtirilgan holda dars maqsadini belgilab, dars loyihasi va algoritmini ishlab chiqilgandan keyingina amalga oshiriladi.

Interaktiv usullarning barchasida ham o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyati o‘rtasidagi hamkorlik, o‘quvchining ta’lim jarayonidagi faol harakati ko‘zda tutiladi. Masalan, biror bir mavzuni o‘rgatishda uni modellashtirish qismida o‘qituvchi o‘quvchilarga modelni namoyish qilish oldidan “Aqliy hujum” metodidan foydalanishi mumkin. Ya’ni o‘quvchilar qo‘yilgan muammoni qanday tushunishlari va ko‘nikmani qanday egallashlari mumkinligi ulardan so‘ralib, ularning fikrlari umumlashtiriladi. Bunda o‘quvchilar fikri mutlaqo tanqid qilinmaydi. Amaliy boshqaruv qismida o‘qituvchi “Hamrohingga o‘rgat” metodidan foydalanishi mumkin. Bu metod darsni optimal tashkil etishga imkoniyat yaratib, o‘quvchilarning o‘z faoliyatini tanqidiy nazorat qilish va xatolarni bartaraf etishga o‘rgatadi. Uni qo‘llash quyidagicha:

Sinf birinchi va ikkinchi hamkor qismlarga bo‘linadi.

Darsni o‘tish modelidan foydalanib birinchi hamkor ikkinchisiga, ikkinchi hamkor esa birinchisiga modeldagi qismlarni o‘rgatadi.

O‘qituvchi xohlovchilarga ta’lim metodlari vositasida model qismlarini avval tushuntiradi keyin ko‘rsatadi. O‘quvchilar o‘qituvchi aytgan va ko‘rsatganlarini takrorlaydilar va bajaradilar.

O‘qituvchi sinfni nazorat qilish uchun o‘ziga ixtiyoriy 2 nafar hamkorni tanlaydi. O‘qituvchi o‘z hamkorlariga modelni bosqichma-bosqich bajartirib ko‘radi. Tushunmaganlarini tushunib o‘rganishlariga yordam beradi.

O‘qituvchi sinfdagi hamkorlarga birinchi qismni bir-birlariga o‘rgatishlari va bajarishlarini aytadi. Ularni ishlarini nazorat qilib, kamchiliklarni bartaraf etishga yordamlashadi. Shundan keyingina navbatdagi bosqichga o‘tiladi. O‘qituvchining hamkorlari esa sinfni nazorat qilishga o‘qituvchiga yordamlashadilar.

Bu ish usuli modelning boshqa qismlarini ham bajarishda davom etadi. Bu o‘quvchilarni bir-biriga va o‘ziga talabchan bo‘lishga, xatolarni o‘z vaqtida bartaraf etishga, ishni tanqidiy baholay bilishga o‘rgatadi.

Tushunchalarni tekshirishda o‘qituvchi turli interaktiv metodlar (“Bumerang”, “Charxpalak”, “Aql charxi” va boshqalar)dan foydalanishi mumkin. Masalan, “Charxpalak metodi”. O‘quvchilar guruhlariga bo‘linib, ularga topshiriqlar yozilgan varaqa tarqatiladi. Masalan: Quyidagilarni qaysi so‘z turkumiga tegishliligini aniqlang

O‘quvchilar topshiriqni bajarganlaridan keyin ularning ishlari guruhdagi boshqa o‘quvchilarga tarqatildi. Ular tegishli o‘zgartishlar kiritganlaridan keyin yana boshqa o‘quvchilarga beriladi va shu tarzda o‘quvchilarning har birining ishi guruhdagi barcha o‘quvchilar qo‘lidan o‘tadi va oxiri o‘ziga qaytadi. Har birlari o‘zlari nuqtai nazaridan ishga o‘zgartirishlar kiritishlari mumkin. Keyin o‘qituvchi to‘g‘ri javobni ko‘rsatadi. Bu usulda o‘quvchilar ijodiy fikrlashga, o‘z fikrlarini erkin bayon etishga va o‘z kamchiliklarini bilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

“Baxtli tasodif” usuli.

“Baxtli tasodif” usuli orqali mavzu yuzasidan uyga berilgan topshiriqlarni nechog‘lik o‘rganilganligini aniqlash oson bo‘ladi. Buning uchun qog‘ozdan kartochkalar tayyorlanadi va har bir kartochkaga 2-3 tadan savollar qo‘yiladi. Faqat bitta kartochkaga “Yutuq “5” baho” deb yoziladi. Shu yutuqli kartochka kimga tushsa “Baxtli tasodif” sohibi hisoblanadi va bugungi darsda eng yuqori ballni oladi. Savolli kartochkalar olgan o‘quvchilar ham savollarga bergan javoblari asosida baholanadilar. Masalan, 4 sinf ona tili darsida “baxtli tasodif” o‘yini quyidagicha tashkil etilishi mumkin:

So‘nggi yillarda pedagogika nazariyasiga boshqa sohalaridan bir qator yangi tushunchalar kirib keldi. Bu esa pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqada ekanligidan dalolat beradi. Tushunchalarning aksariyati texnika va iqtisod sohalaridan kirib kelgan bo‘lib, aynan shu sohalar insoniyat fikrining rivojlanishiga asos bo‘lmoqda.

Bugungi kunda ta‘limning iqtisodiyligi va takomillashganligi, o‘qituvchi va o‘rganuvchi aloqalari, texnika va texnologiyalar, ta‘lim iqtisodi, o‘qitishni kompyuterlashtirish kabi muammolarda turli-tuman fikrlar bildirilmoqda.

“Innovatsiya – yangilik” so‘zining qachon paydo bo‘lganligi aniq bo‘lmasada, bu tushuncha umumiy fanlarga, tabiiy fanlardan kirib kelganligi haqida fikrlar mavjud. Bunday yangiliklarning aksariyati qishloq xo‘jaligi, ishlab chiqarish va tibbiyot sohalarida joriy etilardi. Pedagogik termin sifatida esa innovatsiya tushunchasi, yangi tushunchalardan biri bo‘lib, unga turli ta‘riflar va fikrlar bildirilmoqda.

Innovatsiya jamiyat paydo bo‘lishidan boshlab o‘zgarib kelinmoqda. Ba‘zi pedagoglar innovatsiya so‘zini tor ma‘noda ta‘limni takomillashtirish, zamonaviylashtirish desa, boshqalari unga kengroq tushuncha bermoqda. Ta‘lim sohasidagi ayrim yangi tushunchalarni, islohot, o‘qitishni zamonaviylashtirish, takomillashtirish, optimallashtirish kabilar bilan almashtirmoqdalar. Talim jara-yonida interaktiv metodlardan foydalanish ta‘lim samaradorligini oshiradigan innovatsion usuldir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Safarova R. Fanlar chuqurlashtirilib o‘qitiladigan sinflarda ta’limni tashkil etish texnologiyasi. T.: Sano-standart. 2012 yil.
2. Qosimova K., Matjonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi.–T.: Noshir, 2009. – 163 b.
3. Yusupova M. O‘qish va yozuv darslari samaradorligini oshirish. – T.: O‘qituvchi, 2008. – 67 b
4. Roziqova O. va boshqalar. Ona tili didaktikasi. – T.: Yangi asr avlodi , 2005.